

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

527 ק"מ 098 ויצא יעקב מברך שבע וילך חרנה, מובא
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482

הנושא: הכל לטובה

יום אחד הוא היה עייף מאוד וכשהיתה הפוגה במלחמה הוא התיישב בצילו של איזה עץ כדי לנוח מעט, לאחר כמה רגעים בא המפקד הרוסי ודחף אותו בגסות רוח והתיישב במקומו. הרב אדלשטיין קם והלך משם, המפקד לא הספיק לעצום את עיניו כדי לנוח, ומיד לאחר כמה שניות נשמעה שריקה של יריה וכדור פגע בו והרגו.

איזה נס עצום! איזו השגחה פרטית! הוא היה יכול לחשוב לעצמו בהתחלה כמה מסכן אני, רחוק מהבית והמשפחה, בקושי אוכל, בקושי ישן, מה בסך הכל ביקשתי? לשבת תחת איזה עץ רענן וקצת לסגור את העיניים ולשכוח מהצרות? וגם את זה לא נותנים לי?

אבל מהי האמת ה' דואג לך ה' מציל אותך, אם היית ממשיך לנוח תחת העץ והמפקד הרוסי לא היה מזיז אותך משם היית נח מנוחת עולמים.

כך גם אצל יעקב אבינו. אלמלא אליפז לא היה מגיע ולוקח את ממונו, היה מגיע יעקב אבינו מיד אל ביתו של לבן ומתחתן. והרי על בנו הראשון ראובן נאמר (ויחי מ"ט ג'): "וְרֵאוּבֵן בְּלָרִי אֶתָּה פְּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יִתֵּר שְׂאֵת וְיִתֵּר עֵז" וכתב רש"י: וראשית אוני - היא טיפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו.

ממילא מוכרח היה ראובן להיוולד מיד עם חתונתו של יעקב אבינו. ואזי היה ראובן נולד כשיעקב אבינו בגיל שישים ושלוש. אולם מחמת שאלפז לקח את כל כספו, הוצרך להטמין את עצמו בבית שם ועבר ארבע עשרה שנה, נוסף על כך, כיון שהגיע לבית לבן ללא כסף, הוצרך לעבוד עבור רחל שבע שנים, כך שעוכב השידוך בעוד שבע שנים, ונולד ראובן רק בגיל פ"ד ובזה זכה לתקן את חטאו של אדם הראשון.

וכמו שכתב החיד"א בספרו דבש לפי (מערכת י' אות כ"א) וז"ל: יעקב גלגול אדם הראשון ותיקן גילוי עריות, ולכן היה פ"ד שנים שלא נשא ולא ראה קרי לתקן מה שפגם אדם הראשון, וכמו שלתיקון הקרי צריך פ"ד תעניות בימי השובב"ם במספר שמות הקדש אשר פגם כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל, כן יעקב אבינו עליו השלום לתקן אדם הראשון הכולל שהה פ"ד שנים כמספר

על הפסוק "ויצא יעקב מברך שבע וילך חרנה", מובא בספרים ראשי תיבות: ויצא יעקב צדיק, אז ישא עשו קולו בבכי, מיד בא אליפז רשע שהוא בן עשו, ויתן יעקב לו כל חפציו, רק נשאר המקל.

וכך אומר במדרש (בר"ר סח, ב): "יעקב לא היה לו אפילו בגד ללבוש בשעה שיצא מברך שבע, שרצה עשו אחיו להרגו, ואליפז היה תלמידו של יצחק, ואומר איך אעשה שלא אהרגנו, ולקיים מצוות אבי, גזלו כל ממונו ואפילו כל בגדיו, והניחו ערום, ועני נחשב כמת, שארבעה נחשבים כמתים."

ועל זה אומר המדרש: רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן פָּתַח שֵׁיר לְמַעְלוֹת אֶשָּׁא עֵינַי אֶל הַהָרִים, אֶשָּׁא עֵינַי אֶל הַהוֹרִים. אמר יעקב אבינו יצחק אבי מתי שהיה צריך להתחתן, אליעזר הלך עם עשרה גמלים מלאים כל טוב להביא כלה, ואני הולך בלי כלום "מֵאֵין יָבֵא עֵזְרִי" ואז המשיך "עֵזְרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שְׁמַיִם וְאָרֶץ" הקב"ה יעזור לי.

בזה נבוא ונבאר אם כוונת יעקב היתה לצאת אל חרן בציווי אביו כדי לקחת אשה משם, מדוע הטמין את עצמו בבית שם ועבר ארבע עשרה שנה?

אלא כשראה יעקב כי אחר מעשהו של אליפז, שהוא נשאר ללא כלום, הוא מתחיל לשאול שאלות: "מֵאֵין יָבֵא עֵזְרִי", הרי שיש כאן חסרון באמונה ובבטחון, ומוכרח הוא לתקן את עצמו ולחזק את עצמו. לכך התיישב בבית שם ועבר ארבע עשרה שנה כדי ללמוד ענייני אמונה ובטחון.

אביהם של הגאונים הרב יעקב אדלשטיין זצוק"ל ויבדל לחיים רבי גרשון אדלשטיין שליט"א, היה שמו רבי צבי יהודה אדלשטיין ע"ה. הוא גוייס לצבא הרוסי אף שניסה להתחמק, הדבר לא עלה בידו, כי הוא היה אחד הצלפים הטובים והמומחים ביותר בצבא הרוסי. אבל כל זה היה רק באימונים, שכן בשדה הקרב במלחמת העולם הראשונה הוא ירה את כל היריות למעלה לכיוון השמים, כדי שח"ו לא יפגע אף חייל יהודי שהיה בצד שמנגד. המפקד שלו כעס עליו וגער בו על מעשיו ללא הועיל.

תעניות ימי השובבים" יום לשנה ועיין בספרי זוטא ראש דוד פ' תולדות דף כ"א ע"ד. עכ"ל.

נמצא, כי אפילו מה שנראה לנו כדבר רע, הרי שהוא לטובה.

התחלפות יוסף ודינה

הגמרא בברכות (ס.) אומרת: מתיב רב יוסף: "ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה", מאי "ואחר"? אמר רב: לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה, שנים עשר שבטים עתידין לצאת מיעקב, ששה יצאו ממני וארבע מן השפחות הרי עשרה, אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות, מיד נהפכה לבת שנאמר ותקרא את שמה דינה.

ומשום שלאה גרמה לדינה להתהפך, לכן התורה כינתה את דינה בתה של לאה ולא בתו של יעקב, שנאמר "וַתֵּצֵא דִּינָה בַת לֵאָה אֲשֶׁר יִלְדָה לְיַעֲקֹב לְרֵאוֹת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ".

מפשוטות דברי הגמרא משמע כי דינה היתה בתחילה זכר ונהפכה לנקבה.

אולם בתרגום יונתן (בראשית ל' כ"א) נאמר: "וַשְׁמִיעַ מִן קֶדֶם ה' צְלוֹתָא דְלֵאָה וְאִיתְחַלְפוּ עוֹבְרֵיא בְמַעֲיָהוֹן וְהָוָה יְהִיב יוֹסֵף בְּמַעֲיָהָ דְרַחֵל וְדִינָא בְּמַעֲיָהָ דְלֵאָה". כלומר, לאה הייתה מעוברת ביוסף, ורחל הייתה מעוברת בדינה, והנס היה שהתחלפו העוברים, שיוסף שהיה בבטן לאה ניתן בבטן רחל, ודינה שהייתה בבטן רחל ניתנה בבטן לאה.

וכן כתב המהרש"א בנידה (לא.) בשם ספר פענח רזא. יעו"ש.

וכתבו דעת זקנים מבעלי התוספות (ל', כ"א) וז"ל: "וי"ל מדלא כתיב ותהר ותלד אלא ואחר ילדה בת משמע בשעת הלידה היתה בת ולא בהריון.

כלומר, אצל חלק מבניה של לאה נאמר "וַתֵּהָרַ וַתֵּלֶד". למשל אצל ראובן "וַתֵּהָרַ לְאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן" וכן נאמר אצל יששכר "וַיִּשְׁמַע אֱלֹקִים אֶל לֵאָה וַתֵּהָרַ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי". וכן אצל יהודה נאמר "וַתֵּהָרַ עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוּדָה". אמנם כשנולדה ללאה דינה לא נאמר בה "וַתֵּהָרַ" אלא רק שילדה אותה, כפי שנאמר "וְאַחַר יִלְדָה בַת וַתִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה" משום שרק בשעת הלידה היתה ללאה "בת" אבל לא בהריון.

וכתבה השל"ה הקדוש כי מטעם זה יצא דינה לראות בבנות הארץ. וז"ל: "מאוד מאוד צריכה אשה להיות צנועה 'כל כבודה בת מלך פנימה', לא מבעיא אשת איש, אפילו פנויה שלא היתה לאיש, צא ולמד מה קרה לדינה, שהיתה זרע יעקב אבינו זרע לאה אמנו, על כל זאת אירע לה מה שאירע לה, אם כן כמה צריכין שמירה יתירה בנות דעלמא. ומכל מקום אין להרהר אחר יעקב ולאה איך יצא זה המכשול של דינה, דע כי טבע דינה היה טבע זכר שהוא יוצא השדה, על כן היתה יצאנית. והענין, כמו שאמרו רבותינו ז"ל שדינה היתה זכר בבטן אמה ויוסף היה נקבה בבטן אמו, והתפללה לאה על זה ונתהפכו שניהם, מכל מקום היה בה טבע הזכר. וזהו שאמר 'בת לאה', כי מה שנעשית בת ולא בן זה היה מכח תפילת לאה."

כמו כן בספר תורי זהב (פרשת וישב) כתב להסביר בזה מדוע היה יוסף הצדיק מסלסל בשעריו, כדרך הנשים שדרכן להתקשט. אלא כיון שהיה מעיקרו נקבה, היה לו טבע של נקבה.

החיד"א בספרו פני דוד (פרשת ויחי) מפרש בזה מהו שאמרה רחל "אסף ה' את חרפתי", כי היה מקום לרנן על נישואיה של רחל, כיון שיעקב נשא שתי אחיות. אולם כאשר הקב"ה עשה נס והחליף את העוברים בבטן אמם, ואין הקב"ה עושה נס לחינם, הוכח בזה שהקב"ה מסכים לנישואין אלו, ועל כך "אסף ה' את חרפתי".

אומר המשך חכמה, שלכן יהודה שהיה בנה של לאה אמר על יוסף שהיה בנה של רחל "לָכֵן וְנִמְכַרְנוּ לְיִשְׁמָעֵאלִים וַיְדַנּוּ אֶל תְּהִי בּוֹ כִּי אָחִינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיר" מה הביאור הכפילות: "אחינו בשרינו הוא"? אלא "אחינו" – מצד האב שנתן בו את הַעֲצָמוֹת, ו"בשרנו" – מצד האם שהיא נתנה בו את העור והבשר (ראה גמ' נידה דף לא.), כשכוונתה ללאה אמו, שהרי יוסף היה תחילה בבטנה וקיבל ממנה את הבשר שבגופו.

ועל הפסוק "שמעון ולוי אחים", מובא במדרש (בר"ר צח, ה) שיעקב אמר להם "אחים הייתם לדינה ולא ליוסף?" כלומר, מדוע בעבור דינה אחותכם הרגתם את כל יושבי שכם ואילו על יוסף שאף הוא אחיכם לא חסתם כלל?

ולכאורה מלשון המדרש משמע שיש כאן קל וחומר וצריך להבינו.

והנה כששמעון ולוי לקחו את דינה משכם מבואר ברש"י (מו, י) שלא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה. ותמוה, הרי רק אחותו מאביו מותרת לבן נח אך אחותו מאמו אסורה לבן נח (כ, יב ע"ש ברש"י). והרי שמעון ודינה היו אחים מאותה האם לאה? ותירץ הפענח רזא ע"פ תרגום יונתן (ל', כ"א) שיוסף נוצר בבטן לאה ודינה נוצרה בבטן רחל, אלא שלא התפללה שהעוברים יוחלפו בבטן האמהות, וכך היה. ונמצא שדינה היא באמת בת רחל, ולפיכך אינה אחות שמעון מן האם ומשום כך מותרת להינשא לו.

ונמצא שכלפי שמעון היתה דינה אחות שאינה קרובה אליו כל כך. וממילא צריך לומר שיוסף היה אח קרוב לשמעון, על כך הוכיחם יעקב אחים הייתם לדינה אע"פ שלא הייתם ממש אחים שלה, והראיה שהתרתם לעצמכם שמעון לישא אותה לאשה, בכל זאת הראתם לה אחוה ונחלצתם לעזרתה והפכתם את שכם בעבורה, ומדוע ליוסף שלפי שיטתכם הוא אח שלכם בקירבה יתירה מדינה, מדוע לא נחלצתם לעזרתו?

ובס' שם משמואל מלבוב (פר' וישלח לג ו') ביאר על פי זה מדוע הרשה יוסף לעמוד לפני אמו רחל, ואילו אצל שאר השבטים לא עמדו לפני אמה שלהם. כמו שכתב רש"י עה"פ "ותגש גם לאה": בכל האימהות נגשו לפני הבנים, חוץ מיוסף שניגש לפני אימו.

וביאר כי הסיבה שיעקב הקדים את האימהות לבנים ע"פ המדרש "אם יבוא והכני אם על בנים", אמר יעקב: רבש"ע כתבת אותה ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ובחולין (פב.) איתא, אין לי אלא אותו ואת בנו, בנו ואותו מנלן? ודריש שאין חילוק ע"ש. ולכן יעקב ידע בעשו שעל מקרא מפורש לא יעבור, אבל מדרש לא שמיע ליה, לכן ניגשו האימהות לפני ילדיהן כדי להציל את הבנים, שאם ישחט את האימהות לא ישחט את הבנים. אבל אם היו נגשים הבנים תחילה, אולי עשו היה פוגע בהם ובאמם, כי אינו דורש את הדרשה שגם בנו ואותו אסור. אולם אצל יוסף כיון שהוא היה בנה של לאה, ממילא אם הוא שחט את לאה הוא

לא ישחט את יוסף, מדין אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, לכן יכול היה יוסף לעמוד לפני רחל.

אומר החיד"א בספרו פני דוד (פרשת וישלח): שזו הסיבה למיתתה של רחל אחר לידת בנימין, כי לא היה ברחל עוד כוח רוחני להביא בן נוסף כמו לאה בלהה וזלפה שהביאו כל אחת לפחות שני בנים. וזה היות שאת כל הכוח הרוחני שהיה בה כדי להביא שני ילדים לעולם, היא כבר נתנה בשניים שהיו בתוכה – בדינה שנוצרה בבטנה לפני שעברה ללאה וביוסף שעבר אליה. ולכן כדי להביא את בנימין לעולם היא היתה צריכה למסור לו את רוחה העצמי ועם לידתו למות.

מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק לז): וכשבא יעקב לארץ אחוזתו שבארץ כנען נשכו הנחש ואי זה הוא הנחש זה שכם בן חמור שהיתה בתו של יעקב יושבת אוהלים ולא היתה יוצאה לחוץ מה עשה שכם בן חמור הביא נערות משחקות חוצה לו מתופפות ויצאה דינה לראות בבנות הארץ המשחקות ושללה ושכב עמה והרתה וילדה את אסנת ואמרו בני ישראל להורגה שאמרה עכשו יאמרו בכל הארץ שיש בית זנות באהלי יעקב הביא שרץ של זהב שם הקדש כתוב בו ותלה על צוארה ושלחה והלכה והכל צפוי לפני הקב"ה וירד מיכאל המלאך והורידה למצרים לבית פוטיפרע, שהיתה אסנת ראויה ליוסף לאשה והיתה אשתו של פוטיפרע עקרה וגדלה עמה כבת. וכשירד יוסף למצרים לקחה לו לאשה שנ' "ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע". ע"כ.

החיד"א בספרו חומת אנך (פרשת מקץ אות ז) מבאר מדוע יוסף התחתן עם אסנת בתה של דינה: וזאת לפני אסנת בעניותי כפי מ"ש בתרגום המיוחס לבי"ע ואתחלפו עובריא דיוסף היה נוצר בבטן לאה ודינה בבטן רחל ונתחלפו וכמ"ש מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות פרק המפלת מהפייט, א"כ בלאה נשאר רושם יוסף זכר ולקחתו דינה שבאה במקומו, ועל כן "ותצא דינה כזכר" ויקר מקרה וא"כ היה ליוסף איזה סרך גרמא בענין אסנת ולכן לקחה כי מכוח ענין זה.

ומסביר בעל שבט מוסר בפירושו לפרקי דרבי אליעזר, על מנת שהשבטים לא יתחתנו עם עמי הארצות, כל שבט ושבט נולד עם תאומתו ונשא אותה לאישה, למעט יוסף שלא נולד עם תאומה. (פרקי דרבי אליעזר' פרק ל"ו ד"ה רבי אליעזר אומר). אמנם כיון שיוסף ודינה התחלפו בבטן אמם, כאשר יוסף עבר מבטן לאה אל בטן רחל, ודינה עברה מבטן רחל לבטן לאה, אז נמצא ששניהם היו ב'בטן אחת' והיתה דינה ראויה להיות 'תאומתו' של יוסף. אך משום שדינה היתה צריכה לעשות את התיקון על ידי שכם בן חמור, לכן לא היה שייך עוד שיוסף ייקח את דינה ונכנסה במקומה אסנת בתה, ולכן התחתן יוסף עם אסנת.

ועי' עוד לחיד"א בספר דבש לפי (מערכת ע' אות י"ט) שמסביר בזה מדוע כל יהודי יכול לומר "אנא מזרעא דיוסף קאתינא".

והנה נפקא מינה הלכתית יש בענין זה.

תפקידה של האם ביצירת הוולד מתחלקת לשני חלקים. חלק אחד - תחילת היווצרותו של העובר. החלק השני הוא גידול התינוק ברחם, ולבסוף לידתו.

כיום עם ההתקדמות הרפואית ניתן לחלק את שני תפקידי האשה. ואשה אחת, מייצרת את הוולד. והשניה רק מחזיקה את העובר ברחמה. ודנו הפוסקים מי מבין שתי הנשים המעורבות

בתהליך הלידה נחשבת ל"אם ההלכתית" "האם הגנטית", או האשה היולדת?

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן תרפט) כתב: "וראיתי מביאים ראייה מדינה בת יעקב שמבואר בברכות שנהפכה ממעי רחל ללאה ויוסף מלאה לרחל. ואם כן, אף דיצירת יוסף היה במעי לאה, מכל מקום נקרא בן רחל שעיקר העיבור ולידה היה אצל רחל".

כלומר, מלידת דינה לכאורה יש ראייה שהוולד מתייחס אחר האשה שילדה אותו.

ברם הגר"מ שטרנבוך שליט"א דחה את הראייה מלידת דינה, מכיון שבמקרה של דינה היה זה מעשה ניסים. יעו"ש.

מאידך, יש שהביאו ראייה מלידת דינה, שאדרבה – הוולד אינו מתייחס אחר היולדת, אלא אחר האם הגנטית.

על הפסוק (בראשית מו, י) "ושאול בן הכנענית" כתב רש"י: "בן דינה שנבעלה לכנעני, כשהרגו את שכם לא היתה דינה רוצה לצאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה". בפירוש מושב זקנים מבעלי התוספות על התורה, הקשה על דברי רש"י: "ותימה, איך נשא שמעון את אחותו, והלא אחותו מן האם אסורה לבני נח. אלא יש לומר שעיקר הריון של דינה בבטן רחל היה וזהו שייסד הפייט [שחרית של ראש השנה] טבע בכלי יוצר העביר".

ומובא בספר התוספות השלם על התורה (בראשית מו, י) בשם ריב"א: "ובני שמעון ימואל וימין ואהד ויכין וצחר ושאול בן הכנענית – ותימה גדולה בעיני, איך נשאה שמעון, הלא אחותו היא מן האב ומן האם. ויש לומר דעיקר הורתה היה בבטן רחל".

מפורש אפוא בדברי בעלי התוספות, שלמרות שלא היתה ילדה את דינה, כיון שתחילת העיבור לא היה אצלה אלא אצל רחל, אין דינה מתייחסת אחר לאה אלא אחרי רחל "שתחילת העיבור היה אצלה" – ולכן יכול היה שמעון לשאת את דינה לאשה, שכן הייתה בתה של רחל ולא אחותו מן האם.

למעשה לא הכריעו בזה הפוסקים, והדעה היא להחמיר כי שתי הנשים חשובות כאמו של העובר.